

EKOLOGICKÉ PARADIGMA V KRAJINNÉM PLÁNOVÁNÍ A ROLE KRAJINÁŘSKÉ ARCHITEKTURY V ČR

JAN RICHTR

Mgr. JAN RICHTR

Doktorand na Ústavu prostorového plánování fakulty architektury ČVUT v Praze. V roce 2014 pracoval na studiu městského zemědělství na Landscape Architecture Department, State University of New York, kde se podílel na výuce v ateliéru krajinářské architektury, na ČVUT spolupracuje na výuce v ateliéru Landscape & Architecture Henryho Hansona, spolupracuje také s dalšími architekty na projektech v územním plánování.

Na současné tvorbě běžné a otevřené krajiny se v České republice podílí především zemědělská činnost a nástroje územního plánování. Jinak řečeno zemědělské společnosti především skrze silně industrializované zemědělství a obce skrze územní plánování. Na příkladu ÚSES bych rád uvedl některé problémy tvorby každodenní krajiny u nás. Nejdříve je důležité si uvědomit, jak silný nástroj při tvorbě krajiny ÚSES je. Především je velmi dobře legislativně a metodicky zakotven v samotném územním plánování a územních plánech obcí, které jsou závazné pro veškeré činnosti na celém území jejich katastrů a i takový vymezený, leč neexistující lokální biokoridor tvoří limit ve využívání území - chrání v minimální míře prostor pro zelenou síť. Územní plán tudíž nastavuje pravidla pro činnosti a podobu zastavěného i nezastavěného prostředí na veškerém území ČR (výjimku tvoří vojenské újezdy a zvláště chráněná území se svými plány péče a vlastními samosprávnými orgány).

EKOSYSTÉMOVÝ PŘÍSTUP V KRAJINNÉM PLÁNOVÁNÍ STÁLE CHYBÍ

Prvním problémem je velmi technicky a rigidně definovaný ÚSES, který je postaven na (v podstatě překonané) ekologické teorii ostrovů. Dlouhodobější poznání toho, jak se tento princip uplatňuje v silně zemědělské a kulturní krajině, však chybí. Je to především kvůli malému počtu realizovaných projektů ÚSES a jejich komplexnímu výzkumu, který by dostatečně prokázal pozitivní vliv na druhovou a genetickou diverzitu organismů v krajině a její nebiologické procesy. Samotný ÚSES má proto přízviska jako ekologická infrastruktura, páteř krajiny nebo ekologická síť, které dobře ilustrují omezenost tvorby krajiny tímto nástrojem především na prostorové uspořádání vegetace a vodních prvků vůči obhospodařovaným plochám a zastavěnému území. Tento značně inženýrský přístup v reálném světě často degraduje ÚSES

na jakési spojování teček do hezkého obrázku, protože projektant ÚSES musí dodržet metodické pokyny, které kvůli své obecnosti - aby byly aplikovatelné na celém území ČR - nemohou v dostatečné míře reflektovat specifické lokální charakteristiky krajiny. Z ÚSES se tak stal velmi silný nástroj pro tvorbu krajiny, k jehož projektování podle pevně dané metodiky není potřeba velkých ekologických a terénních znalostí a který nemá (možná právě proto) ve své podstatě ne své době. Na druhou stranu právě díky tomu je tento systém součástí plánovacích dokumentů téměř všech obcí v ČR. Tento stav, kdy sice máme silnou územní ochranu krajiny, ale ta je v mnoha případech jen virtuálně na papíře, může také souviset se stále poměrně slabou mezioborovostí územního plánování v ČR, a to směrem k (nejen) přírodovědně zaměřeným profesím, především pak krajinářské architektuře, ale i ekologii, která již opustila staré paradigma prostorově definovaných vztahů v rovnováze a chápe přírodní prostředí z ekosystémového pohledu jako stále se měnící dynamický systém, který je vším, jen ne rovnovážným a neměnným (Cook, 1999). Naopak filosofie ÚSES, a tudíž i celé jeho chápání nebiologickými profesemi, které ho následně do krajiny projektují, se tuto rovnováhu snaží prostřednictvím ÚSES nastolit a jen málo zohledňuje další procesy, ke kterým v prostředí dochází. Ty velmi často nemají svoji fyzickou manifestaci v prostoru, ale mění prostředí a organismy v čase. Bez hlubších znalostí daného ekosystému zůstávají tyto děje tvůrci plánu skryty. Navíc takové procesy jsou v naší krajině spojeny především s další lidskou činností, jako je zemědělské obhospodařování půdy, kde dochází k obtížně regulovatelným změnám v zemědělské praxi a jeho vlivu na ostatní části agro-ekosystému.

Tento vliv je možné uvést na příkladu hodnocení stavu skladebných částí ÚSES v čase, jako to například provedli Jelínek

a Úradníček (2013) u některých jihomoravských lokálních biokoridorů. Tyto prvky se od doby svého založení před dvaceti lety potýkají s několika problémy. Některé z nich jsou způsobeny přímými zásahy zemědělců, např. neodborné ořezy na okrajích částí ÚSES a zásahy do porostů, které nevratně poškozuji jak vysazené dřeviny, tak nepřímo i stanovištní podmínky pro další, už přirozeně se rozvíjející druhy. Zemědělská činnost má podle autorů pravděpodobně i nepřímý vliv na zdravotní stav dřevin tvořící tyto biokoridory. Dochází u nich k výskytu hnilob a dřevokazných hub, které indikují špatný zdravotní stav a působení stresových faktorů. Takové stromy se pak často vyvrací bez kořenů při bázi kmene. Autoři tento jev přisuzují částečně

znalosti o fungování kulturních ekosystémů do odbornosti osob autorizovaných k výkonu krajinného plánování tak, aby navržené a následně realizované struktury v krajině dobře obstály i v čase.

PLÁNOVÁNÍ KRAJINY JE TRANSDISCIPLINÁRNÍ PROCES

Druhý problém českého krajinného plánování je problém systémový a společenský. Jak velká pozornost se v procesech územního plánování věnuje tvorbě a péči o krajinu? Troufám si říci, že stále nezasloužené malá, a to hned z několika důvodů, které se pokusím více popsat.

V České republice máme bohužel velmi slabou tradici mezioborové spolupráce a týmového přístupu při plánování nezastavěné

na specifický přístup v českém krajinném plánování, kdy tuto vysoce odbornou činnost může vykonávat i architekt bez hlubšího ekologického vzdělání. Od výše popsaného přístupu tvůrců plánu ke krajině, jako dynamickému prostředí měnícímu se v čase, tak u nás máme stále dlouhou cestu.

K tomu se váže i tradičně velké podfinancování v územním plánování, které personálně limituje větší mezioborové zapojení expertů do plánovacích procesů. Tento stav se snad začíná pomalu měnit a jednotlivé obce vyčleňují více prostředků na pořizování svých územních plánů. To se projevuje v posledních několika letech i na stále častějším vypisování otevřených soutěží, které vytváří konkurenční prostředí mezi jednotlivými týmy a mohou tak postupně zvyšovat i kvalitu územních plánů například tím, že má návrh podrobně zpracovanou koncepci krajiny a je tak jako celek v soutěži lépe hodnocen. Tradice otevřených soutěží však stále ještě není běžnou praxí. Posledním důvodem společenského podhodnocení péče o krajinu je i málo rozvinutý obor krajinařské architektury, tak jako ho známe ze západních zemích. V České republice tento obor historicky vychází ze zahradní architektury a sadovnictví a jako „pouhé zahradnictví“ je stále chápán většinou laické i odborné veřejnosti, což se naprosto neslučuje s rolí krajinařského architekta jako vedoucího mezioborových týmů plánovačů tak, jak je to běžné v cizině. Krajinařští architekti a plánovači nemají u nás svoje oddělené profesní komory a všichni spadají pod českou komoru architektů. To je opět český unikát, oproti

Ukázka transdisciplinárního přístupu v praxi. Američtí studenti krajinařské architektury pracují na ateliérovém projektu „jedlého kampusu“ společně se studenty restaurační ekologie. Foto Jan Richtř

i vlivu mikroklimatu, zemědělské, na dusík bohaté půdě, ve kterých jsou porosty ÚSES vysazeny a také dlouhodobému působení reziduí pesticidů ze zemědělské činnosti, které porosty dále oslabují a otevírají cestu různým onemocněním. Podobně zaměřený ekologický výzkum ÚSES by měl být důležitým tématem v českém krajinném plánování a dobře ilustruje, že péče o navržené prvky nekončí jejich realizací, ale v intenzivně využívané krajině vyžaduje také dlouhodobý monitoring a péči, i větší orientaci na další vývoj ÚSES v čase, který je ovlivněný okolním prostředím a lidskou činností. Tento přístup, pokud má být poctivý, je nicméně velmi těžko proveditelný, protože nelze podrobně sledovat stovky a tisíce skladebných prvků ÚSES, nicméně by bylo možné více integrovat

krajinu. Tvorba územních plánů je u nás stále doménou především architektů, urbanistů a dalších technických a uměleckých profesí zaměřených na tvorbu zastavěného území a doprovodných infrastruktur. Ekologové nejsou vždy součástí těchto týmů a problematika krajiny je proto v procesech územního plánování často podřadným tématem, se kterým se zpracovatel vypořádá často jen v nezbytných mezích minimálního vymezení ÚSES, bez detailnějšího ekologického rozboru situace v terénu. Tento stav je navíc i systémově podpořen tím, že dnes mohou ÚSES plánovat i architekti s takzvanou velkou (všeobecnou) autorizací a tudíž se neklade (a ani při takové šíři odbornosti nemůže) tak velký důraz na odbornost těchto osob pro plánování krajiny, jaký by byl potřeba. Tento jev ukazuje

„Nejllepším způsobem, jak přispět k více ekologicky fundovanému plánování, tvorbě a péči o krajinu, je větší v zapojení ekologicky a biologicky vzdělaných odborníků do procesů územního plánování.“

zahraničí (např. USA), kde architekti, krajinařští architekti a plánovači mají vlastní asociace a vlastní oborové zkoušky. U nás je tedy prostor plánování, a tudíž i plánování krajiny, systémově obsazen především architektonickou profesí. I když je tento stav výsledkem historického vývoje, může

ukazovat i na malou progresivnost těchto oborů u nás. Pokud k tomu přidáme ještě poměrně velkou uzavřenost české architektonické scény vůči novým trendům ze zahraničí a nedostatečný důraz na ekologické vzdělávání architektů na našich univerzitách, vytváříme stav, který se jen pomalu mění a na který česká krajina dlouhodobě doplácí. Tuto kritiku jsme také více rozebrali s kolegy, krajinářskou architektkou

Martinou Sarvašovou v článku z roku 2012 pro Zahrada-Park-Krajina. Podle mého názoru je nejlepším způsobem, jak přispět k většímu ekologicky fundovanému plánování, tvorbě a péči o krajinu, větší zapojení ekologicky a biologicky vzdělaných odborníků do procesů územního plánování. Tato změna se bude muset týkat především lepšího vzdělávání i společenského a profesního přehodnocení role

krajinářského architekta vůči ostatním architektonickým profesím při tvorbě volné krajiny. Zásadní změna zemědělského hospodaření by nicméně přinesla daleko fundamentálnější dopady na kvalitu české volné krajiny, než jen vysazování a následná péče o její, byť sebelepší, zelenou páteř.

POUŽITÉ ZDROJE

- **Cook R. E., 1999.** *Do Landscapes Learn? Ecology's "New Paradigm" and Design in Landscape Architecture. Reprint in Projective Ecologies, 2014. Eds Chris Reed & Nina-Marie Lister. Harvard University Graduate School of Design. 378 pp.*
- **Jelínek B., Úradníček L., 2013.** *Stav vybraných biokoridorů 20 let od založení. Sborník ze semináře ÚSES zelená páteř krajiny. Brno.*
- **Sarvašová M., Richtr J., 2012.** *Nové -ismy v městské tvorbě 21. století. Zahrada - Park - Krajina.*